



Akadémiát teremtő nemzet – nemzetet teremtő Akadémia

A Magyar Tudományos Akadémia 200 éve a magyar szellemi életben

KECSKEMÉTI Gábor

ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézet, kutatóprofesszor, igazgató
Miskolci Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, egyetemi tanár
ORCID: 0000-0003-2473-2946

Egészen bizonyos, hogy a Magyar Tudományos Akadémia alapításának 200. évfordulójáról szóló megemlékezésnek nem szabad megmaradnia a ceremoniális, formális keretek között. A múlt, benne saját múltunk feltárása mindig olyan tanulságokkal jár, amelyek messzemenően hozzájárulhatnak a jelen értelmezéséhez és a jövőbeli mozgásirányok feltárásához, kialakításához. Jól tudta ezt az a történész, Mikó Imre, akit 1858-ban választottak meg az Akadémia tagjává, egy időben Arany Jánossal és Jókai Mórral, s aki egy évvel később az erdélyi akadémia szerepét betöltő Erdélyi Múzeum-Egyesület egyik alapítója lett, a kiegyezés után pedig egy személyben szolgált közlekedésügyi miniszterként és a Magyar Történelmi Társulat első elnökeként. Mikó 1855-ben indította meg forráskiadás-sorozatát, az *Erdélyi történelmi adatok* köteteit, s ennek bevezetésében a történetírásról mint a tettek és mulasztások jegyzőkönyvéről beszélt, mint olyan élet-számvetésről, amely megmutatja a helyesen és a balul meghozott döntéseket, s amely elkülöníthetővé teszi mindazt, ami „önbűneink méltó következménye”, attól, ami „a balsors nem érdemlett csapása”. Intézményi évfordulónk most alkalmat ad arra, hogy a történetírásnak ezt a küldetését önmagunkon is alkalmazni próbáljuk. Felelősségünk nem csekély: Mikó Imre arra figyelmeztet, hogy a későbbi kor is „aként [fog] tartani fölöttünk felmentő vagy kárhoztató ítéletet, a mily alakban [...] múltunkat összeállítani bírjuk”.¹

* Az *Irodalomtörténeti Közlemények* ünnepi összeállítását bevezető tanulmány annak az előadásnak az alapján készült, amely 2025. november 3-án hangzott el Pozsonyban, a Magyar Tudományos Akadémia és a Szlovák Tudományos Akadémia *Magyar-szlovák tudományos kapcsolatok az Akadémia történetében és jelenében – Kontakty maďarskej a slovenskej vedy v dejinách a súčasnosti akademie* című, közös ünnepi konferenciáján. A szöveget csak a legszükségesebb jegyzetekkel láttam el.

1 MIKÓ Imre és SZABÓ Károly, szerk., *Erdélyi történelmi adatok*, 4 köt. (Kolozsvár: Ev. Ref. Főtanoda ny., 1855–1862), 1:XXII–XXIII.

Amikor az Akadémia évfordulójára emlékező, sok száz eseményből álló rendezvénysorozat és a hozzájuk kapcsolódó számos kiadvány előkészítését megkezdtük, mi is abban a reményben voltunk, hogy legalább a magyarországi tudománytörténetről és a tudományok mindenkori megszervezésének intézménytörténetéről új, átfogó képre tehetünk majd szert. A készülődés hozama azonban – büszkén mondhatom – már messze meghaladta ezeket a várakozásokat. Bebizonyosodott, hogy aki a múltba tekint, annak valamilyen módon a jelenét is látnia, értékelnie kell, sőt a jövő felé mutató mozgásokat is meg kell pillantania, köztük mind a történetből szervesen következő, mind a korábban be nem váltott további lehetőségeket. Milyen tanulságokat látunk máris?

A világ számos más, tudományos és művészeti akadémiájától eltérően a Magyar Tudós Társaságot nem fejedelmi alapító aktus, hanem közadakozás hozta létre. A társaság felállítására irányuló felajánlások a magyar rendi országgyűlés főúri és nemesi résztvevőinek körében kezdődtek 1825-ben, majd jóval szélesebb körre terjedtek ki. Mindez azonban nem összegezhető akként, hogy az Akadémiát a magyar nemzet alapította volna meg. Modern magyar nemzet a kezdeményezés pillanatában ugyanis nem létezett, hanem csak egy jóval archaikusabb, államnemzeti jellegű nemzettudat, amely a Magyar Királyság lakóit egyetemlegesen felölelte, nyelvre, származásra, kultúrára való tekintet nélkül az ország lakóiként azonosította őket. A szlovák történeti szóhasználatban nagyon világos megkülönböztetés jelzi ezeknek az állapotoknak a maiaktól való eltérését: a 19. század kezdetén még nem volt Maďarsko, hanem csak Uhorsko létezett, amely egyszerre volt a hazája magyar, német és sokféle szláv anyanyelvet beszélő lakóinak, s ahol az összetartozás megnevezésére a mindezeket különbségtétel nélkül felölelő latin jelző, a *Hungarus* szolgált.² A *Hungarus* összetartozás tudata rendi ideológia volt, amely mindenekelőtt a magyar nemesség hagyományos erénykatalógusából, értékeszményeiből és történelemfelfogásából táplálkozott, de kifejtésében már meghatározó szerepet kaptak épp a mai Szlovákia területén született és nevelkedett, német vagy szláv anyanyelvű, többnyire polgári eredetű értelmiségiek is.³ Ez az értelmiségi réteg nagyrészt még az egyházak kebelében dolgozott, a különböző felekezetek lelkipásztori vagy iskolai tanítói feladatait végezte, de egyre fokozódó mértékben ellátta a világi, az állami irányítási és szervezési feladatokat is, vagyis – a történettudomány szakterminusát használva – szekularizálódott. Ez a szekularizálódó egyházi értelmiség élenként érdeklődött a tudomány művelése iránt is, felnőttként is tanult, művelődött, kísérletezett, természettudományi és történeti adatokat gyűjtött, dolgozott fel, tett közzé.⁴

2 A fogalom tudománytörténetéről: SZILÁGYI Márton, „Filológiából eszmétörténet: Tarnai Andor *Extra Hungariam...* című monográfiájának tudománytörténeti helyéről”, in *Irodalomtörténet, tudománytörténet, eszmétörténet: Tanulmányok Tarnai Andor halálának 25. évfordulójára*, szerk. PAPP Ingrid, ReKonf: Reciti konferenciakötetek 7, 83–91 (Budapest: reciti, 2020), <https://www.reciti.hu/2020/6029>; Tóth Kálmán, „Tarnai Andor *Hungarus*-hazafiság koncepciójának politikai gondolkodástörténeti vonatkozásai”, in PAPP I., *Irodalomtörténet, tudománytörténet, eszmétörténet...*, 171–178.

3 TARNAI Andor, *Extra Hungariam non est vita...* (Egy szállóige történetéhez), Modern filológiai füzetek 6 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969), <http://mek.oszk.hu/05400/05453/>.

4 Ingrid PAPP, „Vedecké a literárne myslenie Ladislava Bartholomaeidesa v diele *De Sajone amne*”, in *Podoby literatúry na prelome 18. a 19. storočia: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*

A 19. század első fele Közép-Európában a modern nemzetek és nemzeti identitások kialakulásának időszaka. Ez közjogi értelemben is igaz; nem véletlen, hogy az Akadémia megalapításának évét hagyományosan a reformkor, a modern állami intézményekért folyó küzdelem kezdetének tekintik. A magyar állam politikai, jogi, közgazdasági kereteit kialakító tudósok jelentős részben az Akadémia tagjai közül kerültek ki. A magyar nemzet kulturális identitásának, történelmi tudatának, irodalmi, szellemi és művészeti hagyományainak a megformálásában pedig a magyar állam hosszú évtizedekig nem is rendelkezett más olyan intézménnyel, amely erre a kivételes feladatra vállalkozhatott volna. A hagyományos nemesi nemzet tehát Akadémiát teremtett, az Akadémia viszont a modern, polgárisult magyar nemzet megteremtésének vált a motorjává. Az Akadémia máig megőrizte az e történeti sorsközösségből, a közpolitika számára is iránymutató szerepéből fakadó, különleges hitelességét és tekintélyét. A modern magyar nemzetnek és a Magyar Tudós Társaságnak egy a születésnapja, közös a története. Dicsőséges és tragikus korszakaik is egybeesnek. Az 1848-ban felálló első magyar nemzeti kormány nyolc minisztere közül ötven (Széchenyi István, Deák Ferenc, Eötvös József, Szemere Bertalan, Mészáros Lázár) az Akadémia tagjai voltak. A forradalom vérbe fojtása után az abszolutista kormányzat az Akadémia működését is korlátozta, új akadémikusok megválasztására legközelebb csak 1858-ban kerülhetett sor.

A társadalmi modernizációnak nagyon sokféle területe van: a 19. század eleji Magyar Királyság híján volt az állami szakigazgatás legkülönbözőbb intézményeinek, a szakszerű kormányzás egész ágazatainak. A Magyar Tudományos Akadémia működésének első évtizedeiben a modern állam kialakításának az az előfeltétele került a törekvések előterébe, amely a modern nemzeti és államnyelv kialakítását célozta. A magyar állam hivatalos nyelve egészen 1844-ig a latin volt, s már a latin nyelv fenntartása is olyan eredménynek volt tekinthető, amellyel a rendi-nemesi kormányzat és a vármegyék a bécsi udvar által ismételt szorgalmazott német hivatalos nyelv bevezetését kívánták és – rövid átmeneti időszakokat nem számítva – tudták is megakadályozni. A nemesség egyes (alsóbb) rétegei, de főként a Hungarus értelmiség nemzedékek óta sürgette és szorgalmazta a magyar nyelvű művelődés lehetőségeinek megteremtését, s ez lett végül a reformkori modernizációs intézkedéseknek az az első csomagja, amely mögé intézményt sikerült állítani, mégpedig a Magyar Tudós Társaságot, a mai Akadémiát. Már az intézményt törvénybe iktató 1827. évi XI. törvénycikk is „A hazai nyelv művelésére fölláltandó tudós társaságról vagy magyar akadémiáról” címet viseli, s rögzíti, hogy az alapítás részben „a hazai nyelvnek [...] terjesztésére”, részben „a tudományok és művészetek minden nemében leendő kiművelésére” irányul. Ez a nyelvművelő és nyelvterjesztő célkitűzés kezdettől összekapcsolódott a mind a nyelv pallérozásában, mind a nemzeti kultúra képviseletében kitüntetett jelentőségű szépirodalom alkotó művelésével. Az 1830-ban megválasztott első akadémikusok között ott találjuk két emberöltő magyar irodalmának meghatározó művelőit, közöttük a magyarság kulturális identitására máig alakító hatással bíró nemzeti klasszikusokat (Kazinczy Fe-

pri príležitosti 250. výročia narodenia Bohuslava Tablica (1769–1832) a Juraja Palkoviča (1769–1850), szerk. Martin BRAXATORIS és Miloslav VOJTECH, 126–133 (Bratislava: Univerzita Komenského, 2021).

rencet, Kisfaludy Sándort és Károlyt, Berzsenyi Dánielt, Kölcsey Ferencet, Vörösmarty Mihályt). Első évtizedeiben az Akadémia mindenekelőtt a magyar nyelvi mozgalmat és a szépirodalmat, mellettük a többi bölcsészeti tudományt és a jogtudományt mozdította elő, a magyar nemzeti kultúra kiterjesztése, a nemzeti múlt feltárása, a nemzeti közpolitika jogi kereteinek megalkotása céljából. A természettudományoknak a nemzetközi tudományos élettel párbeszédet folytatni képes kiművelése, intézményes alapjaik megteremtése csak a 19. század utolsó évtizedeiben jelentkezett ezekkel egyenrangú célkitűzésként. Ekkortól vált kiegyensúlyozottabbá az a kettős küldetés, amelyet a ma hatályos akadémiai törvény preambuluma ír le: „A Magyar Tudományos Akadémiát a nemzet a magyar nyelv ápolására, a tudomány szolgálatára hozta létre.”

A szépirodalom művelőinek akadémiai megbecsülése és a nyelvtudománynak juttatott domináns szerep hosszú ideig meghatározóak maradtak. A tudós testület tűzte ki célul, irányította és végezte el a modern magyar nyelv, a mai magyar köznyelvi norma és irodalmi nyelv kialakítását, dolgozta ki a magyar helyesírás egységes szabályrendszerét és a szuverén magyar állam intézményeiben használt hivatalos nyelv normáit. Itt készítették el a magyar nyelv értelmező, történeti, etimológiai és tájszótárait. A magyar helyesírás szabályzatának első kiadása 1832-ben jelent meg, és a magyar helyesírást ma is az Akadémia szabályozza (a legutóbbi, ma érvényes, 12. kiadás 2015-ös). Az Akadémia nyelvtudós tagjai, a 20. század második felében kiegészülve a nyelvtudomány kandidátusaival és akadémiai doktoraival, még később mindazokkal a nyelvtudományban doktori fokozatot szerzett kollégákkal, akik köztestületi taggá váltak, 1951 és 2019 között pedig az Akadémia irányításával működő Nyelvtudományi Intézet kutatóival is, a magyar leíró, a magyar történeti és az általános nyelvtudományi kutatások minden ágában gazdag munkásságot hoztak létre. A lexikográfus, vagyis szótárakat összeállító nyelvtudósok egyik klasszikusa, Simonyi Zsigmond pedig megfogalmazta azt is, hogy „A nyelvnek legbecsesebb része, eszmei tartalma [...] annál magasabbá, annál finomabbá fejlődik, mennél műveltebb [...] a nemzetnek szellemi élete”, ezt pedig az irodalmi nyelv fejezi ki, „az irodalom a műveltségnek, a szellemi életnek fő letéteményese és gyarapítója”.⁵

Egy 19. század közepi közép-európai tudós társaság munkálkodásának természetes része a nyelvleíró, nyelvszabályozó és nyelvbővítő működés, ennek elsődleges szerepe mégsem magától értetődő. Amikor Juraj Ribay, a Csehországban is jó kapcsolatokkal rendelkező, ám előbb Pesten, legtovább Cinkotán, élete végén pedig már szerb területen tevékenykedő lutheránus lelkész az 1790-es években egy szlovák tudós társaság megalapítását szorgalmazta, majd amikor Bohuslav Tablicnak az 1810-es években sikerült egy, a bányavárosokban működő tudós értelmiségi kört csakugyan megszerveznie, ők sokkal inkább az ország- és tájleírásra, a folklórhagyományok rögzítésére, a nép mindennapi tárgyi kultúrájának leírására koncentráltak.⁶ Teljesen érthető a dolog: a Bécs

5 Idézi KULCSÁR SZABÓ Ernő, „A nyelv, a dolgok és az alapító megnevezés: A nyelvi alkotás és a mai szépirodalom”, in *A magyar nyelv jelene és jövője*, szerk. TOLCSVAI NAGY Gábor, 433–461 (Budapest: Gondolat Kiadó, 2017), 443, 36. j.

6 Ferdinand MENČÍK, *Jiří Ribay: Kapitola z dějin literární* (Bécs, 1892); [TÓTH-]SZABÓ Zoltán, „A cseh–tót szellemi közösség kezdetei: Ribay György életműve”, *Egyetemes Philológiai Közöny* 61 (1937): 169–209; DEÁK Eszter, „»Mit Sehnsucht erwartete ich den Katalog von Eurer Excellenz«: Juraj Ribay levelei Széché-

által szorgalmazott és a katolikus felekezetre támaszkodó ausztrorszláv törekvésekkel szemben a protestánsok körében a cseh orientáció, s így a cseh nyelv fejezte ki a szláv egységet, míg az önálló szlovák nyelv kanonizálásának szorgalmazása csak a század közepén vette a kezdetét, s a turócszentmártoni Matica Slovenskában találta meg a bázisát. Az ebben az intézményben a szlovák nyelv és irodalom kiművelését célzó munkálatok már nagyon hasonlítottak a budapesti Akadémia a magyar nyelvet és irodalmat pártoló törekvéseire, miközben a folklórgyűjtések, a népi kultúra szellemi és zenei emlékeinek feltárása és kiadása Erdélyi János, Arany János és Tompa Mihály, később Bartók Béla és Kodály Zoltán nyomán a magyar Akadémián is felerősödött. Ez sem csoda: a nyelv tudományos kutatása mindig elválaszthatatlan a nyelvet használó közösség tanulmányozásától, így a nyelvtudományi vizsgálatok a magyar nyelvközösség, vagyis a magyar nemzet életterének, népességének, történetének, művelődésének, kultúrájának kutatásával kapcsolódtak össze.

A kiegyezéssel beköszöntő gazdasági felvirágzás és társadalmi átrendeződés a kultúrában is új korszakot nyitott, de a Magyar Tudományos Akadémia továbbra is irányító szerepben biztosította a nemzeti hagyományok feltárásához és a nemzeti kulturális identitás megerősödéséhez szükséges intézményes kereteket, a társadalmi modernizáció számára pedig a közjogi és közgazdasági gondolkodás fórumait (tudományos társaságok, pályázatok, könyvkiadás, folyóiratok). Megbecsülését jól mutatja, hogy a ma is a székházul szolgáló, pompás Duna-parti palotájának megépítése – az intézmény megalapításához hasonlóan – ismét közadakozásból vált lehetségessé, amely ezúttal már a legszelebb társadalmi rétegekre terjedt ki: éppúgy részt vett benne a 48-as kormány mártír miniszterelnökének, Batthyány Lajosnak az özvegye, mint a különféle, hivatásrenddé ekkor átalakuló polgári foglalkozások képviselői: tanárok, ügyvédek, mérnökök, orvosok, vagy akár azok az egyszerű sorsú asszonyok, akik nem pénzzel járultak hozzá, hanem a nemzeti intézmény otthonossá tételére szánt tárgyak kétkezi elkészítését, szövő, díszítő munkájukat ajánlották fel.⁷ A nemzetnek Akadémiája, az Akadémiának pedig nemzete lett, egyik sem jött volna létre és ma sem lenne éppen ilyen a másik aktív közreműködése nélkül. Az ambiciózus, nagyvonalú palota a nemzeti elhivatottság öntudatos megtestesítője lett, jó húsz évvel azelőtt, hogy az Országház építkezésén az első kapavágást megejtették. Amikor az Országgyűlés 1896-ban először tanácskozott az Országházban, az ülés a magyar honfoglalás ezeréves évfordulójának megünneplésébe illeszkedő, szimbolikus aktus volt – ennek a honfoglalásnak a pontos időpontjáról pedig 14 évvel korábban a vallás- és közoktatásügyi miniszter – történetesen maga is akadémikus: Trefort Ágoston – kérdésére a Magyar Tudományos Akadémia adott történeti szakvéleményt.

A 20. században az Akadémia vagyonát világháborúk és az azokat követő inflációk tizedelték meg, s így nem maradhatott volna fenn, ha nem részesül az állami költ-

nyi Ferencnek”, *Lymbus: Magyarágtudományi Forrásközlmények* 9 (2011): 331–354; Martina BEKEŠOVÁ, *Ediční činnost Bohuslava Tablice: Kapitola z dějin slovensko–českých lingvoliterárních a kulturních vztahů* (Praha, 2007); BRAXATORIS és VOJTECH, *Podoby literatúry...*

7 KLEMENT Judit, szerk., *A Magyar Tudományos Akadémia mecénásai* (Budapest: MTA–HUN–REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2024).

ségvetésből évente folyósított támogatásban. Az első világháború után a kivételes kultuszminiszter, Klebelsberg Kuno konszolidálta az intézményt. Azóta sem látott sikerrel fogadtatta el a felismerést, hogy a történelmi Magyar Királyság összeomlásából, a gazdasági válságból és a társadalmi paralízisből az mozdíthatja ki az országot, ha Széchenyi kezdeményezéséhez tér vissza: a „kiművelt emberfők” gyorsan növekvő számában, felkészültségük igényességében talál erőforrást ahhoz, hogy a magyarság számára regionális vezetőszerpet biztosíthasson. A kultúrnemzetté válás programja az iskoláztatás általános szorgalmazása mellett értékes magaskultúra megteremtését is célozta, s ebben az egyetemi fejlesztések mellett is megmaradt az Akadémia iránymutató szerepe. Az állami támogatás nagyvonalúsága ugyanakkor Klebelsbergnél együtt járt az akadémiai ügyekbe való beavatkozás korlátozásával: „...nem szabad visszaélnünk az- zal, hogy az Akadémia ma nehéz szituációba került [...]. Nekünk akkor, amikor az Akadémián az állami szubvenciót felajánljuk, [...] garanciával kell körülbástyáznunk az Akadémiát arra nézve, hogy a jövő kormányoknak se juthasson eszébe és ne is álljon módjában az Akadémia tudományos működését befolyásolni” – fogalmazott.⁸

A második világháború után, a koalíciós idők elmúltával, a kommunista berendezkedés kárpótlás nélkül elvette az Akadémia földjeit, épületeit. Ekkor úgy tűnt, hogy a Horthy-korszak konzervatív szellemi életéért felelőssé tett Akadémiát teljesen kiszorítják a tudományos élet irányításából; a Magyar Kommunista Párt szovjet mintára egy országos tudományos tanács felállításával kívánta perifériára szorítani. Tagságának csaknem felét megfosztották akadémikusi jogaitól, a művészeket befogadó alosztályát 1949-ben feloszlatták. Végül az eredeti szándék ellenkezője történt: a tisztogatáson átesett Akadémia már alkalmas volt arra, hogy a kommunizmus évtizedeiben mintegy tudományos minisztériumként működjék. Ez volt az az időszak, amikor felépítette kivételes jelentőségű, a bölcsészet-, a társadalom-, a természet- és a műszaki tudományok legszélesebb körét felölelő kutatóhálózatát, a kommunista ideológia által uralt időszakban az alapkutatások szerves rendszerét egészében képviselő egyetlen országos intézményt, amely viszont még a legkényesebb, bölcsészet- és társadalomtudományi területeken sem volt sikertelen abban, hogy kutatásai számára bizonyos mozgásteret, csak korlátozott hatékonysággal működő politikai kontrollt, az elvárásoktól való viszonylagos függetlenséget biztosítson. A Klaniczay Tibor által már a hatvanas évek végén kezdeményezett, s másfél évtizedes küzdelem után végül 1983-ban megindított, egy évtizeden át a kulturális kormányzat és az Akadémia által együttesen irányított tárcaszintű kutatási főirány (ma azt mondanánk: nemzeti stratégiai alapkutatás), a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása” program keretében több mint négyszáz alapvető kézikönyv készült el és jelent meg a történet-, irodalom-, nyelv-, néprajz, zenetudomány, könyvészet, régészet, művészet-, egyház-, oktatás-, egyetem-, tudománytörténet területén: szótárak, névtárak, lexikonok, bibliográfiák, katalógusok, repertóriumok, forrás- és kritikai kiadások, történeti földrajz, helységnévtárak, topográfiák.⁹ A Hóman Bá-

8 KLEBELSBERG Kuno, *Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926* (Budapest: Athenaeum, 1927), 133.

9 KLANICZAY Tibor és PETNEKI Áron, *Nemzeti örökségünk: A „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása” című kutatási program tevékenységének összefoglalása, különös tekintettel az 1986–1991 közötti munkára* (Budapest: Arbor Kiadó, 1992).

lint kultuszminisztersége alatt, 1941-ben felállított Teleki Pál Intézet 1948-as felszámolása után három és fél évtizeddel ez a program vállalta fel és teljesítette először a maga teljességében a kulturális hagyományok megőrzésére és dokumentálására célzó nemzeti kultúrpolitika küldetését. Ha nem így történt volna – ha nem történt volna meg –, akkor könnyűszerrel válhatott volna a kommunista társadalommérnökök legkedvesebb álma: ma Magyarországon nem nemzeti közösség élne, hanem többé-kevésbé (még) magyar nyelven beszélő, szedett-vedett, kulturálisan igénytelen, identitásában bizonytalan, értékrendjében megtépzott, „metafizikai értékek elsajátítására alkalmatlan” lakosság. A nemzet és a lakosság közötti különbségtétel Szörényi Lászlónak, a pártállam nemzeti gondolkodású ellenzékijének még a Kádár- és Aczél-időkben írott, de csonkítatlanul csak a rendszerváltás idején megjelent, emlékezetes esszéjéből való.¹⁰ Szörényi abban az intézményben dolgozott, a budapesti Irodalomtudományi Intézetben, az Akadémia kutatóintézetében, ahol akkor is koordinálták és ma is összefogják a nemzeti identitásban meghatározó fontosságú klasszikus magyar írók és költők életművének teljességére kiterjedő, mértékadó, a közoktatás és az egyetemi képzés alapjául szolgáló, úgynevezett kritikai szövegkiadások sorozatait.

A kommunista uralmat követő rendszerváltáskor az Akadémia is alapvető változásokon esett át. Kizárt tagjait – nagyrészt posztumusz – 1989-ben rehabilitálta, tag-ságukat helyreállította; a művészetek befogadására 1992-ben társintézményt alapított, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiát. Az 1994-ben hatályba lépett akadémiai törvény a Magyar Tudományos Akadémia működését köztestületi alapra helyezte, vagyis képviseleti elven helyet adott benne a tudomány valamennyi magyarországi és határon túli magyar művelőjének. Testületei, bizottságai azóta a szakmai erők legszélesebb körű bevonásával szerveződnek, s az egyes tudományterületek önrendelkezését biztosítják. Kutatóintézetei is az Akadémia irányítása alatt maradtak, egészen 2019-ig, amikor csaknem teljes körű hazai elutasítás és jelentős nemzetközi tiltakozás ellenére a kutatóhálózatot a magyar kormány leválasztotta róla, s azóta más formában való működtetésének módját keresi.

Az Akadémia még ugyanabban az évben, 2019-ben megújította küldetésnyilatkozatát; új jogi lehetősége birtokában, kérésükre, pályázati úton értékeli és tanúsítja a magyarországi kutatóhelyek kiválóságát; továbbra is részt vesz a tudományirányításban, saját és átruházott forrásokból pályázatokat működtet a tudományos könyv- és folyóirat-kiadás finanszírozására, a tudományos társaságok fenntartására, nemzetközi konferenciák hazai szervezésére és külföldi konferenciákon való részvételre, a kutatóknak karrierjének előmozdítására, a határon túli magyar kutatóhelyek támogatására, kiválósági pályázatokon Bolyai-ösztöndíjat ítél oda egyéni kutatóknak, a nagyon kompetitív Lendület-pályázatokat pedig olyan kutatócsoportoknak szánja, amelyek nemzetközi pályázati megmérettetésre készülnek fel. A teljes magyar kutatói közösség dinamizálásában, forrásokhoz juttatásában, minőségének erősítésében, életpályamo-

10 Legutóbbi megjelenése: SZÖRÉNYI László, „Nemzet és lakosság”, in SZÖRÉNYI László, *„Multaddal valamit kezdeni...”*. Tanulmányok, Magyar esszék, 7–16 (Budapest: Nap Kiadó, 2021²). Korábbi kiadásainak (1980, 1981, 1989) adatai: uo., 229.

delljeinek kialakításában ma is kulcsszerepe van. A Magyar Tudományos Akadémia feladata, hogy összefogjon minden olyan erőt, amely elkötelezett abban, hogy világszínvonalú tudományos kutatás valósulhasson meg Magyarországon a nemzet javára, okos és kiszámítható tudományszervezés támogatásával, stratégiai tudományirányítási célok mentén. 2022-ben indult új nemzeti kutatási programjai a magyar társadalom, gazdaság és kultúra számára nemzetstratégiai jelentőségű tématerületeken végeznek hiánypótló munkát, s bár nem tudják pótolni egy, közvetlenül akadémiai irányítással működő kutatóhálózat feladatvállalását, mégis kifejezik az Akadémia elkötelezettségét kiemelt jelentőségű nemzeti, köztük nemzettörténeti kutatási irányok kialakítására és támogatására. Mert ma is érvényes Mikó Imre figyelmeztetése: utókorunk akként mond „fölköttünk felmentő vagy kárhoztató ítéletet, a mily alakban [...] múltunkat összeállítani bírjuk”.

A lankadatlan tevékenység magabiztos, nyugodt ereje. A nemzeti közösség hasznára való törekvés öntudata. A nemzetközi tudományos és tudományszervezési, tudományirányítási trendekkel való egyenértékű partnerség kiegyensúlyozottsága. Mindezek az Akadémia mai jellemzői. A kétszáz éves történet összes tapasztalata egybevág: a tudomány szakmai és etikai mércéivel, a nemzeti és az emberi közösség javára véghez vitt, következetes és fáradhatatlan cselekvésnek ma sincs alternatívája, és nemigen tehető ennél vonzóbb ajánlat a társadalom javára.